

УДК 367.625:811.112.2:811.161.2:81-115

ПОВНОЗНАЧНІ ДІЄСЛОВА У ФУНКЦІЇ ПРЕДИКАТНОЇ ЗВ'ЯЗКИ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКІ ПАРАЛЕЛІ)

Солюк Л.Б., аспірант кафедри
загального та германського мовознавства
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті проаналізовано специфіку повнозначних дієслів у функції предикатної зв'язки в німецькій та українській мовах. Визначено лексико-семантичні групи дієслів, проаналізовано особливості їх функціонування, схарактеризовано їхні основні дивергентні та конвергентні риси в зіставлюваних мовах.

Ключові слова: предикатна зв'язка, повнозначне дієслово, сема, лексико-семантична група, конотація.

В статье проанализирована специфика знаменательных глаголов в функции предикатных связей в немецком и украинском языках. Определены лексико-семантические группы глаголов, проанализированы особенности их функционирования, охарактеризованы их основные дивергентные и конвергентные черты в сопоставляемых языках.

Ключевые слова: предикатная связка, полнозначный глагол, сема, лексико-семантическая группа, коннотация.

Soliuk L.B. THE FULL-LENGTH VERBS IN THE FUNCTION OF THE PREDICATE COPULA (GERMAN-UKRAINIAN PARALLELS)

The article analyzes the specificity of full-length verbs in the function of the predicate copula in the German and Ukrainian languages. In linguistic theory there are contradictory thoughts as to full-length verbs in the function of predicate copula.

Different views on this problem are due to the fact that the boundary between full and auxiliary verbs is conditional, because every verbal lexeme may undergo partial desemantization, that is it may lose a certain seme under the influence of the executed syntactic function. The full-length predicate copulas, despite a partial loss of their lexical meanings, can modify the semantics of the predicate. The predicate copulas that have fully undergone desemantization are *sein* and *buty*. This is confirmed by the phenomenon of zero copula in the Ukrainian language, which is absent in the German literary language, since the copula in the German sentence is its obligatory component.

The analysis of the actual material made it possible to identify the LSG (state, process, activity) of full-length verbs, which add additional semes to the predicate and showed that the functioning of full-length verbs as a predicate copula in both languages is similar.

The key moment in the comparison was to take into account the semantic expression of the nominal component, whether it is a living being or a thing: if the subject is a living being, the verb has one meaning. If the subject has a concrete-substantive value, then in the semantics of the verb we observe a bias towards the side of the abstract meaning, there is a certain metaphorization, which contributes to the strengthening of the abstract seme of being in the verb meaning. However, during the comparative-typological analysis, there were also discrepancies in the specific characteristics of both languages. In German, the completeness of action is represented by the use of additional lexical units.

Key words: predicate copula, full-length verb, sem, lexico-semantic group, connotation.

Сьогодні в семантико-синтаксичній теорії в певному сенсі суперечливим залишається трактування статусу дієслівних зв'язок. Різновекторні думки в лінгвістичній теорії викликає повнозначне дієслово у функції предикатної зв'язки. Різні погляди на цю проблему зумовлені тим, що межа між повнозначними й допоміжними дієсловами умовна, тому що будь-яка дієслівна лексема може зазнавати часткової десемантизації, тобто втрачати певну сему під впливом виконуваної синтаксичної функції.

У німецькому мовознавстві дієслівні зв'язки були об'єктом вивчення таких дослідників, як: Р. Стейнітц, К. Хенгевельд, Ю. Армгейн, Г. Шульмаєр та ін. В українському мовознавстві дієслівні зв'язки вивчали І. Вихованець, К. Косенко, Н. Ка-

вера, Т. Масицька, А. Загнітко, О. Сулима, К. Городенська та ін. Однак науковці представляють різні положення щодо статусу повнозначних дієслів у функції предикатної зв'язки. У німецькому й українському мовознавстві немає чітко визначеного якісного та кількісного статусу повнозначних дієслів у функції предикатної зв'язки. Актуальність нашого дослідження зумовлена недостатнім вивченням повнозначних дієслів, які можуть функціонувати як предикатна зв'язка.

Мета статті – схарактеризувати особливості повнозначних дієслів у функції предикатних зв'язок у німецько-українському вимірі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) схарактеризувати семантико-синтак-

сичні особливості повнозначних дієслів; 2) виокремити основні лексико-семантичні групи повнозначних дієслів; 3) визначити основні конвергентні й дивергентні ознаки повнозначних предикатних зв'язок у зіставлених мовах.

Фактичним матеріалом для нашої розвідки слугують тексти художньої літератури другої половини ХХ ст. та початку ХХІ ст.

Повнозначність за будь-яких обставин не перешкоджає дієслову виконувати зв'язкову функцію, оскільки зв'язковість є не лексичною, а граматичною властивістю. Щоб дієслово могло виконувати функцію предикатної зв'язки, не потрібне значне семантичне послаблення.

Підтвердженням цього є явище нульової зв'язки в українській мові, яке відсутнє в німецькій літературній мові, оскільки зв'язка в німецькому реченні є його облігаторним компонентом [1, с. 257] і виконує функцію модально-часового виразника, хоча, на думку дослідників, є семантично порожньою [2; 3].

У дисертаційних роботах у німецькому мовознавстві виокремлюють 120 дієслів, які можуть виконувати функцію повнозначної предикатної зв'язки: *stehen, darstellen, bedeuten, sich befinden, stammenaus, liegen, klingen, sitzen, glänzen, gehen, schimmern, blicken, hängen, hocken, kommen, funkeln, fahren, leuchten, steigen, treten, blitzen, fallen, spielen, aufstehen, s.erheben, abreisen, aufleuchten, blinken, brennen, durchgehen, erglänzen, erzählen, gleißen, glimmen, s.herumdrücken, laufen, s.nähern, prunken, quellen, ruhen, schlafen, schlurfen, s.setzen, sinken, spiegeln, tanzen, trauern, s.verkleidenalsN, zwinkern* [4], в українській – 26 контекстуальних зв'язок (виступати, слугувати, поставати / поставити, правити, вживатися, функціонувати, утворювати, формувати, репрезентувати, жити, народитися, іти, піти, працювати, повернутися, опинитися, перетворитися, обернутися, вмерти, померти, вийти, стояти, лежати, сидіти, виглядати, почуватися) [5]. Однак, вважаємо, що їх кількість значно більша, якщо враховувати синонімічні ряди повнозначних дієслів.

Вивченню повнозначних дієслів у функції зв'язки присвятила свою дисертаційну роботу К. Косенко, яка віднесла повнозначні дієслова із семантикою стану, дії або процесу до контекстуальних зв'язок, які тільки в певному контексті мають формальне й функціональне уподібнення до абсолютної зв'язки *sein / бути*, рідше до напівповнозначної *werden / ставати, sich machen / робитися*. У нашій науковій розвідці не повністю поділяємо думку К. Косенко, оскільки

вважаємо, що по суті кожне повнозначне дієслово може виступати в ролі предикатної зв'язки і тим самим надавати предикату різних семантичних модифікацій. Це положення аргументуємо тим, що більшість повнозначних дієслів можна замінити зв'язками *sein / бути, werden / стати, ставати* + предикатив. Наприклад: *Der schwarze Himmel färbt sich dunkel lila* (К. Jentsch); = *Der Himmel wurde dunkel lila; Mein Vater steht barfuß und hem dig hinter mir* (E. Strittmatter) = *Mein Vater ist barfuß und hem dig hinter mir* / Але з якого б то дива йому, котрий сам увесь вік **прожив під чужим ім'ям**, і дочку-одиначку під ним виростив, мали бути приємні мої архівні розкопки?.. (О. Забужко) = <...> сам увесь вік **був** під чужим ім'ям <...>; Той фацет, «Західний», француз чи бельгєць, що **працював диктором** на радіовисильні в Карпатах, його щовечірній голос на коротких хвилях <...> (О. Забужко) = Той фацет, «Західний», француз чи бельгєць, **був диктором** <...>; Тобі би **детективом працювати**, жартома казав я, – ага, як Коломбо! – підхоплювала вона (О. Забужко) = Тобі б **детективом бути**, жартома казав я, – ага, як Коломбо! – підхоплювала вона; Так і **помер безпартійним** (М. Братан) = Так і був / залишився безпартійним; Коли вже **народився конем**, то будь тим, роби все, що тобі накажуть, але не май себе за раба – ось порятунок, поки ти в душі вільний, ти не раб, хоч і в голоблях (В. Дрозд) = Коли вже **став конем**, то будь тім, роби все, що тобі накажуть, але не май себе за раба – ось порятунок, покити в душі вільний, ти не раб, хоч і в голоблях.

Усі повнозначні предикатні зв'язки класифікуємо на такі лексико-семантичні групи (далі – ЛСГ): 1) стану: положення в просторі (місцезнаходження) – *sitzen, liegen, stehen, hängen, schlafen, leben* / сидіти, лежати, стояти, висіти, спати, жити; 2) процесу – *aufwachen, einschlafen, fallen, sterben, verblühen, wachsen* / прокидатися, засинати, народитися, падати, помирати, розцвітати, рости, виростати, вирости, вивчитися; руху (переміщення в просторі) – *gehen, kommen, fahren, abreisen, kehren, zurückkehren, fliegen, treten, auswandern* / йти, ходити, приїхати, поїхати, летіти, прилетіти, полетіти, вернутися, повернутися, бродити, зайти, увійти, вийти; 3) дії – *arbeiten, dienen* / працювати.

З огляду на те, що абстрактна зв'язка *sein / бути* вказує на певний стан, в якому перебуває суб'єкт, з нею корелюють повнозначні дієслова групи на поначення стану. До них насамперед належить дієслово *stehen / стояти*, яке характеризується такою семантикою: «бути, перебувати в

якому-небудь стані» [6, с. 742]; *Cilly stand nackt und barfuß vor der Badewanne* (М. Biller) / *Плакати ніхто не плакав. Сини стояли чорні* (М. Матіос). Повнозначна предикатна зв'язка *stehen* / *стояти* експлікує короткочасне або тривале перебування в стані. Однак у функціонуванні цих предикатних зв'язок виникають розбіжності, оскільки семантика суб'єкта може вплинути на вибір одного із значень полісемантичних дієслів, які виконують функцію предикатної зв'язки. Це стосується дієслів групи на позначення «короткочасного чи тривалого перебування в стані», здебільшого дієслів зі значенням «положення в просторі» та зі значенням «рух». Наприклад, предикатна зв'язка **stehen**: якщо суб'єктом є жива істота, то дієслово має значення «бути на ногах у вертикальному положенні, не рухаючись із місця»: *Per Riese stand unbeweglich mitten im Zimmer, leicht gebückt, die Hände auf den Schenkeln*. Якщо ж суб'єкт має конкретно-предметне значення, то в семантиці дієслова спостерігаємо зміщення в бік абстрактного значення, відбувається певна метафоризація, яка сприяє підсиленню абстрактної семи буття в дієслівному значенні: *Nur der Ofen stand noch weiß und trostlich warm*.

Подібно до дієслова *stehen* / *стояти* роль предикатної зв'язки з ад'єктивною астиною предиката можуть виконувати дієслова *liegen* / *лежати* та *sitzen* / *сидіти*. Порівняймо в обох мовах: *Die Hitze lag wie Blei über dem Friedhof und quetschte den nach einer Mischung aus fauligen Melonen <...>* (P. Süskind) = *Die Hitze lag (= war) wie Blei über dem Friedhof <...>*; *Er lag still und wartete auf das Erwachen seiner Frau* (D. Wellershoff) = *Er lag + er war still <...>* / *Довго лежав напівпритомним (= лежав + був напівпритомним)*; *Вершник лежав убитий, з відкинутою набік головою* (В. Лис) = *вершник лежав + був убитий*. *Er saß müde und benommen auf seinem Platz, aber sein zerschlagener Körper war voller glimmender Feuerstellen* (D. Wellershoff) = *er saß + er war müde*. Порівняймо також з дієсловом руху *fahren*: *All <...> fahren beengt <...>* RS (L) ~ *Alle fahren. Sie waren beengt und ihr Atem fuhr als geballter Rauch aus hundert Fabrikschornsteinen in den reinen Himmel, <...>* CW (GH). ~ *Ihr Atem fuhr. Er war als geballter Rauch aus hundert Fabrikschornsteinen in den reinen Himmel*, де в першому висловленні дієслово означає «іхати, рухатись куди-небудь», а в другому вказує на швидкий рух. Отже, поєднанні із прикметниковою частиною предиката повнозначні предикатні зв'язки функціонально корелюють здебільшого з формами абстрактної зв'язки *бути*, найу-

живанішою серед яких є форма минулого часу. В українській мові це дієслова *стояти*, *лежати*, *сидіти*.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що розбіжність у вираженні суб'єкта впливає безпосередньо на семантичне наповнення дієслова, яке виконує функцію предикатної зв'язки. Якщо це жива істота, то воно вносить додаткову інформацію щодо її стану (ознаки), а якщо неістота, то повнозначна зв'язка корелює з абсолютною зв'язкою **sein** / **бути**. У німецькій та українській мовах таке явище аналогічне.

Дієслова *leben* / *жити*, *gebären* / *народитися*, *sterben* / *вмерти*, *померти*, *gehen* / *піти*, *kommen* / *повернутися*, *опинитися* в зіставному контексті використовуються в ролі дієслівних зв'язок *war* / *був* і *wurde* / *став*, пор.: *Si lebten als Viehtreiber, Hilfsarbeiter* (P. Wawerzinek) = *Sie waren Viehtreiber während ihres Lebens, Hilfsarbeiter* / *Він жив боягузом, помер героєм* (О. Забужко) = *він жив і протягом життя був боягузом; Зовсім недавно я жив несвідомим хлоп'ям на маленькому острові Лопала, серед таких же простих рибалок* (О. Бердник); *Так і помер безпартійним* (М. Братан); *<...> помер підлітком* (Л. Денисенко). Повнозначна зв'язка *leben* / *жити* модифікує предикат, надаючи суб'єктові ознаки певної тривалості (кореляція – наявність певної ознаки чи стану протягом життя). Такі речення вважаємо семантично рівнозначними.

Незважаючи на те, що більшість дослідників у функції предикатної зв'язки визначають тільки повнозначні дієслова руху і стану, у складі предиката можуть виступати дієслова й інших семантичних груп, зокрема діяльності. Більш детально зупинимося на семантико-синтаксичному аналізі повнозначної предикатної зв'язки **arbeiten** / **працювати**, яка вказує на професію, вид діяльності людини й уподібнюється до предикатної зв'язки *sein* / *бути*: *<...> der arbeitet jetzt als Richter am Familiengericht in Leipzig* (K. Jentzsch) = *Ерист Ріхтер; Er arbeitete als Richter = Er war Richter; Er wird als Richter arbeiten = Er wird Richter* / *За три дні Майка працювала оператором кол-центру фармацевтичної компанії* (Л. Дашвар) = *Вона була оператором кол-центру; Вона працює оператором кол-центру = Вона є оператором кол-центру; Вона працюватиме оператором кол-центру = Вона буде оператором кол-центру*. А. Загнітко спростовує зв'язковий статус дієслова *працювати* тим, що воно є автосемантичним, і подає можливі стилістичні перетворення речення: *[Вона] Працює кардіологом у клініці* (Л. Костенко); *Я знов працював інженером в Югославії* (Д. Білий), але *Твій*

Друг працює у Каліфорнії (Л. Костенко), де *працювати* є не предикатною зв'язкою, а цілим предикатом. Як зазначає О. Сулима, характерною рисою таких предикатів є те, що вони сприймаються як одне дієслово [7]. Повнозначну предикатну зв'язку можна замінити особовою формою абстрактного дієслова *бути*: «був лікарем».

Прикметним із погляду семантичного наповнення є речення типу *Він приїхав / повернувся інженером*. Семантика ситуації: у минулому суб'єкт здобув професію інженера. Схематично синтаксичну конструкцію можна зобразити так: *Він став інженером + він приїхав*. Однак у такому висловленні не вказується на момент чи тривалість ознаки, яку набув суб'єкт. Таке висловлення можна інтерпретувати в різний спосіб. У першому разі, суб'єкт мав ознаку вже тривалий період часу і приїхав, перебуваючи в цьому стані. У другому – суб'єкт став інженером нещодавно. Однак в обох прикладах набуття нової ознаки зводимо до її наявності в момент мовлення. Такий предикат експлікує подвійну інформацію: у першому прикладі подано інформацію про статус суб'єкта, у другому – про статус особи й одночасно про дію, здійснену цією особою.

Під час аналізу фактичного матеріалу виявлено стилістично марковані дієслова. *Sie schleppte sich seit Tagen schon barfuß durch die Wohnung, weil sie ihre bunten Berberpantoffeln verlegt hatte* <...> (M. Biller). Повнозначне *sichschleppen* є стилістично маркованим і вказує на «повільне пересування, через силу» [8]. В українській мові воно рівнозначне дієсловом «чвалати», «плентатися». Семантична ситуація аналізованого речення: суб'єкт пленталася босяком по квартирі, оскільки загубила хатні туфлі. На відміну від дієслова *gehen*, яке містить семантичне наповнення “*si chin aufrechter Haltung auf den Füßen schrittweise fortbewegen*” [8], *sich schleppen* вказує на можливі труднощі пересування “[*unter großem Kraftaufwand*] langsam hinter sich herziehen” [8]. Основна відмінність між аналізованими дієсловами полягає в тому, що *gehen* не вказує на швидкість руху, тобто воно не містить сему сповільнення чи пришвидшення. *Sie geht barfuß* – констатація руху суб'єкта без вказівки на його інтенсивність, *sie schleppte sich barfuß* – вказівка на повільність пересування суб'єкта.

Отже, стилістична маркованість повнозначних дієслів впливає на семантичне наповнення речення (як сема інтенсивності руху).

Проаналізуємо в українській мові повнозначне дієслово *товктися* у функції предикатної зв'язки, яке має значен-

ня «старанно, заподадливо займатися чим-небудь» [6, с. 164]. Значення дієслова стосується будь-якої професійної діяльності чи господарства загалом, наприклад: <...> *сама перу, сама товчуся по господарству, сама виряджаю до дитсадка* <...> (Є. Пашковський). *Товктися по господарству* експлікує «швидко, посилено працювати, часто змінювати положення тіла під час роботи». На відміну від повнозначного дієслова *працювати*, яке виражає значення «затрачаючи фізичну й розумову енергію, брати участь у створенні матеріальних і духовних цінностей; трудитися», «виконувати роботу» [6, с. 521], *товктися* містить сему «інтенсивність праці» і вказує на тривалу, заподадливу та копітку працю, яка потребує багато зусиль і може бути нерезультативною. В аналізованому реченні предикатна зв'язка *товктися* вказує на велику кількість зусиль, докладених під час роботи по господарству. Порівняймо з таким висловленням: *Півсотні років товкся, мов останній з останніх, гірко горював, тяжко бідкався* (У. Самчук). Семантичну ситуацію цього речення можна схарактеризувати так: суб'єкт протягом конкретного періоду часу інтенсивно працював. Складність та важкість труду суб'єкта передають синтаксеми *останній з останніх*. Якщо порівняти з попереднім реченням, де увагу акцентовано на семі «інтенсивності праці» по господарству, то в цьому реченні домінуючою є сема «виходу зі складного становища», інакше кажучи, «виживання».

Наведемо приклад із повнозначним дієсловом *товктися*, коли його семантика вказує на виконання роботи, пов'язаної із професійною діяльністю: *Продавцем тут товчуся вже багато років* (Л. Дашвар). Семантична ситуація речення: суб'єкт протягом тривалого часу обіймає посаду продавця, не відбувається розвитку вперед. Окрім того, *товктися* містить семантику «не просуватися вперед в якій-небудь справі» [6, с. 164] і перебувати на одному місці (на тій самій роботі). *Товктися продавцем* (1) і *працювати продавцем* (2) конотаційно нетотожні, оскільки: (2) констатує діяльність суб'єкта, (1) враховує інтенсивність, зусилля і не завжди орієнтоване на досягнення успіху.

Отже, аналіз фактичного матеріалу дав змогу виділити ЛСГ повнозначних дієслів, які вносять у предикат додаткові семантики та показав, що функціонування повнозначних дієслів у ролі предикатної зв'язки в обох мовах відбувається подібно. Проте під час зіставно-типологічного аналізу виявлено й розбіжності, які полягають у категорії виду. Саме в ґрунтовному вивченні видових особливостей повнозначних предикатних зв'яз-

зок німецької й української мов убачаємо перспективи подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Hentschel E. Deutsche Grammatik. Berlin: de Gruyter, 2010. 412 S.
2. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache: In 12 B. Mannheim; Wien; Zürich: Dudenverlag, 2009. B. 4. 1349 S.
3. Zifonun G. Grammatik der deutschen Sprache in B. 3. Berlin; New York: de Gruyter, 1997. 2569 S.
4. Валиева Д. Система связочных глаголов (на материале немецкого языка): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19; Пермский государственный педагогический университет. Пермь, 2005. 154 с.
5. Косенко К. Предикатна основа та семантично-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01; Інститут української мови Національної академії наук України. К., 2010. 192 с.
6. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 08.10.2018).
7. Сулима О. Іменникова вербалізація предикатів в українській мові: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. К., 2010. 226 с.
8. Duden Online-Wörterbuch. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> (Last accessed: 12.10.2018).